

УДК 637.1

**СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
РИНКУ МОЛОКА ТА МОЛОКОПРОДУКТІВ УКРАЇНИ***Скопенко Н. С., д.е.н., проф.*Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0003-4540-3455*Євсєєва-Северина І. В., к.е.н., доц.*Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0002-6112-8265*Бовкун А. О., к.т.н., доц., зав. кафедри переробки м'яса та молока*
Інститут післядипломної освітиНаціональний університет харчових технологій, м. Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0002-3174-0963<https://doi.org/10.31073/foodresources2019-13-26>

Метою статті є вивчення особливостей розвитку ринку молока та молокопродуктів в Україні в сучасних умовах та в перспективі. Виробництво молока є важливою галуззю сільськогосподарського виробництва. Негативний вплив на розвиток молочного ринку справляє дефіцит сировини та її низька якість. Обираючи постачальників молочної сировини потрібно звертати увагу на такі ключові фактори, як: утримання корів, їх вигодовування, існуючу систему збору сировини та її зберігання, стан транспортування молока на молокопереробні підприємства. Позитивним є те, що виробництво та переробка дійсно якісного молока, особливо молока «екстра», продовжує зростати. Беручи до уваги інтеграцію України до ЄС, необхідно розуміти, що на внутрішньому ринку молока та молочної продукції відбуваються структурні зміни. Відкриття кордонів та обмеження державної підтримки вітчизняних виробників передбачає збільшення обсягів імпортової продукції в Україну, що суттєво посилить конкурентну активність молокопереробних підприємств. З року в рік спостерігається тенденція покращення показників якості молока, що відповідно позитивно впливає на якість готової молочної продукції та сприятиме збільшенню можливості здійснення експортної діяльності. Визначено, що Україна має великі перспективи в галузі експорту молочної продукції. Оцінка перспектив розвитку ринку молочної продукції оцінюється авторами на основі сучасних світових тенденцій. Для збільшення виробництва та експорту молочної продукції, молокопереробним підприємствам України слід вдосконалювати параметри якості молочної продукції, розширювати її асортимент відповідно до смаків і вподобань населення, впроваджувати сучасні технологічні процеси.

Ключові слова: *молоко, ринок молока та молокопродуктів, молочна продукція, якість молока-сировини, якість молочної продукції.*

**CURRENT CONDITIONS AND PROSPECTS
OF DAIRY MARKET DEVELOPMENT IN UKRAINE**

Skopenko Nataliia, D-r of Sciences, Economics, Professor
National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine
ORCID ID: 0000-0003-4540-3455

Yevsieieva-Severyna Iryna, PhD, Economics, Associate professor
National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-6112-8265

Bovkun Alla, PhD, Technics, Associate professor
Head of the Department of Meat and Milk Processing
Institute of Post-Diploma Training of the
National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-3174-0963

<https://doi.org/10.31073/foodresources2019-13-26>

The objective of the article is to study peculiarities of dairy market development in Ukraine under current conditions and in the future. The production of milk is an important branch of agricultural production. A negative effect on development of the dairy market is done by deficiency of raw material and its low quality. Electing the suppliers of raw milk-material to the enterprisers it is needed to pay attention on such key factors, as: cows' keeping, their feeding, existent system of raw material collection and its storage, condition of dairy-raw material transporting on milk processing enterprises. Production and processing of really quality milk, especially milk of "extra" sort, continues to grow. Taking into account the integration of Ukraine into EU, it is necessary to understand, that the domestic market of milk and dairy products tests structural changes. Opening of borders and state's support limitation of domestic producers envisages the increase of import products' volumes to Ukraine that substantially will sharpen competitive activity of milk processing enterprises for their consumers. From year to year, there is a tendency of quality indexes improvement, which accordingly positively influences on quality of ready-to-use products and will assist the increase of possibility of export activity realization. It is determined that Ukraine has great prospects in the field of dairy products export. The authors estimate the prospects of the development of dairy market due to modern world tendencies. To increase production and export of dairy products, milk-processing enterprises of Ukraine should sufficiently improve parameters of dairy products quality, expand the variety of products according to the tastes and preferences of the population, and implement modern technological processes.

Key words: *milk, dairy market, dairy products, quality of raw milk, quality of dairy products.*

Постановка проблеми. Молочна промисловість є однією з провідних у структурі харчової індустрії України. Перспективи її розвитку є запорукою гарантування продовольчої безпеки країни та можливості забезпечення споживачів якісною та безпечною молочною продукцією.

Світове виробництво молока у 2018 році оцінюється в 843 млн. тонн, проти 811 млн. тон у 2017 р. [1]. Це продиктовано зростанням виробництва в Індії, Туреччині, Європейському Союзі, Пакистані, Сполучених Штатах Америки та Аргентині. Воно компенсувало навіть зниження виробництва у Китаї та Україні.

Молочні продукти є ключовою частиною продовольчого ринку та присутні як у громадському обслуговуванні, так і в товарах як кінцевий продукт (наприклад, молоко або

Одною з головних проблем на ринку молока є постійне зменшення поголів'я ВРХ як на великих підприємствах, так і в домогосподарствах України. Щороку в Україні втрачається від 50 до 120 тис. корів [3]. З кожним роком зменшується поголів'я корів у всіх типах господарств (рис. 2), що пояснюється як збитковістю утримання великої рогатої худоби або невисоким рівнем рентабельності, низькими цінами на молочну сировину, зменшенням сільського населення (урбанізація), так і важкою щоденною працею з утримання худоби та виробництвом молока.

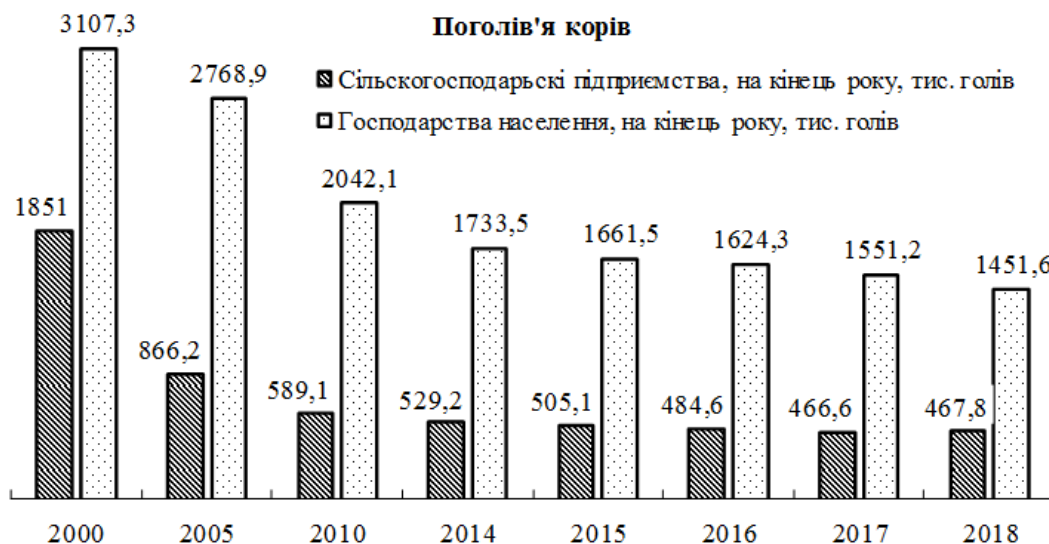

Рис. 2. Динаміка поголів'я корів у різних господарствах в Україні
Джерело: побудовано авторами на основі [3]

Матеріали та методи. Теоретичною та методичною основою наукового дослідження стали праці вітчизняних науковців та практиків. Для вирішення поставлених завдань використовувались статистичні матеріали Національної Асоціації молочників України «Укрмолпром», Спілки молочних підприємств України, аналітичні дослідження консалтингових компаній стосовно розвитку ринку молока та молокопродуктів України.

При проведенні дослідження застосовувались такі методи: абстрактно-логічний, системного аналізу, графічний, порівняльного аналізу, статистично-економічних групвань.

Результати та обговорення. Якість молочної продукції залежать від сировини – молока, виробництву якого в Україні притаманна динаміка скорочення (рис. 3).

У 2018 році виробництво молока скоротилося на 10,5% в порівнянні з 2010 роком та на 2,1% в порівнянні з 2017 році і склало 10064, 0 тис. т.

Негативним фактором в Україні є дуже низька продуктивність молочного сектора. З однієї корови в рік отримують середній надій в 4,9 тонн молока [3]. Наприклад, в США з однієї корови в середньому можна отримати 10 тонн молока, а в ЄС - 7,5 тонн.

Ріст молочної продуктивності худоби, в тому числі й вміст білка в молоці, досягається завдяки таким основним чинникам: поліпшення умов годівлі й утримання тварин, збільшення їх генетичного потенціалу. Найбільшого результату можна досягти при одночасному поліпшенні всіх цих факторів [4]. Це можливо тільки при виробництві молока-сировини в крупних сільськогосподарських або фермерських господарствах.

Проте, в Україні основні обсяги молока та його заготівлі зосереджені в господарствах населення (73% всього молока-сировини, рис. 4) і майже 90% господарств утримують по 1-2 корови, що перешкоджає впровадженню новітніх технологій утримання та годівлі тварин, а також їх належному ветеринарному обслуговуванню, а отже у

підсумку технологічно не дозволяє забезпечити отримання високоякісної молочної продукції [4].

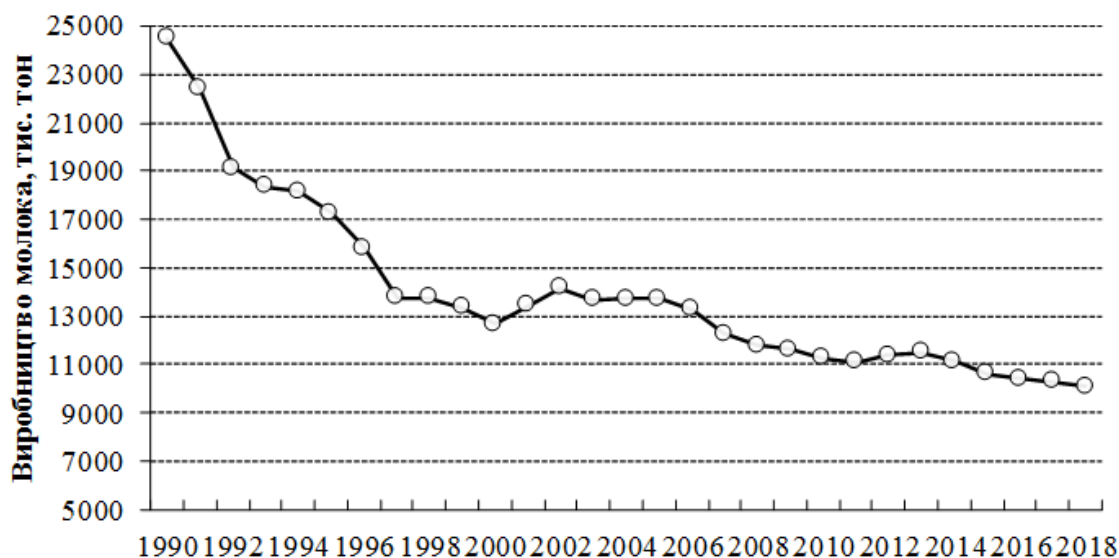

Рис. 3. Динаміка виробництва молока в Україні у 1990-2018 рр.

Джерело: побудовано авторами на основі [3]

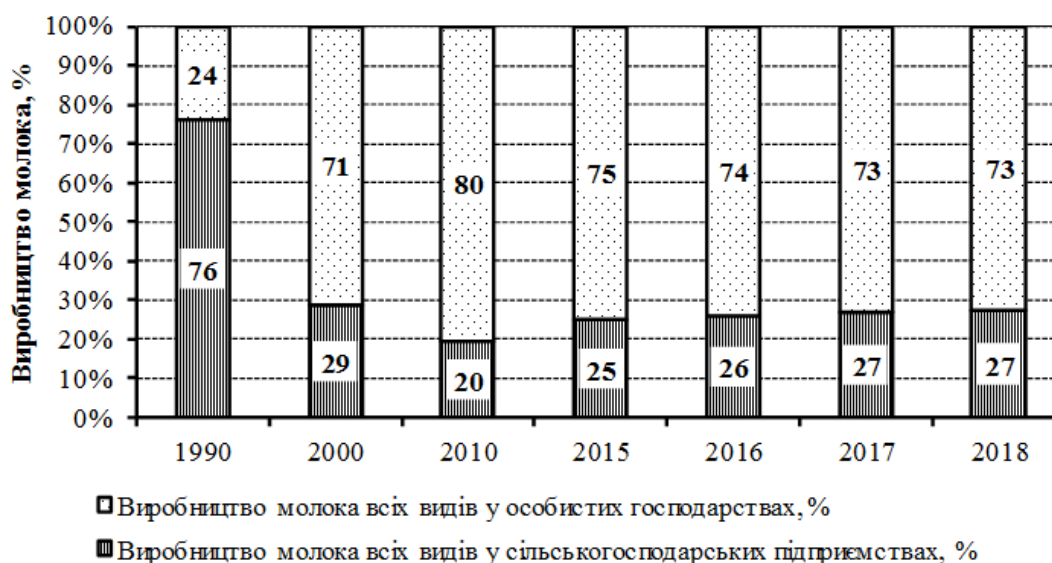

Рис. 4. Структура виробництва молока за категоріями господарств

Джерело: побудовано авторами на основі [3]

Порушення санітарно-технічних умов виробництва молока-сировини, недотримання вимог охолодження молока після доїння, реальна можливість бактеріального забруднення молока, порушення умов його транспортування призводять до погіршення якості молочної сировини, перевищення норм вмісту антибіотиків, рослинних замінників тощо. Все це суттєво впливає на якість готової молочної продукції та її конкурентоспроможність.

Молоко на молокопереробні підприємства потрапляє в основному вищого та першого гатунків (рис. 5).

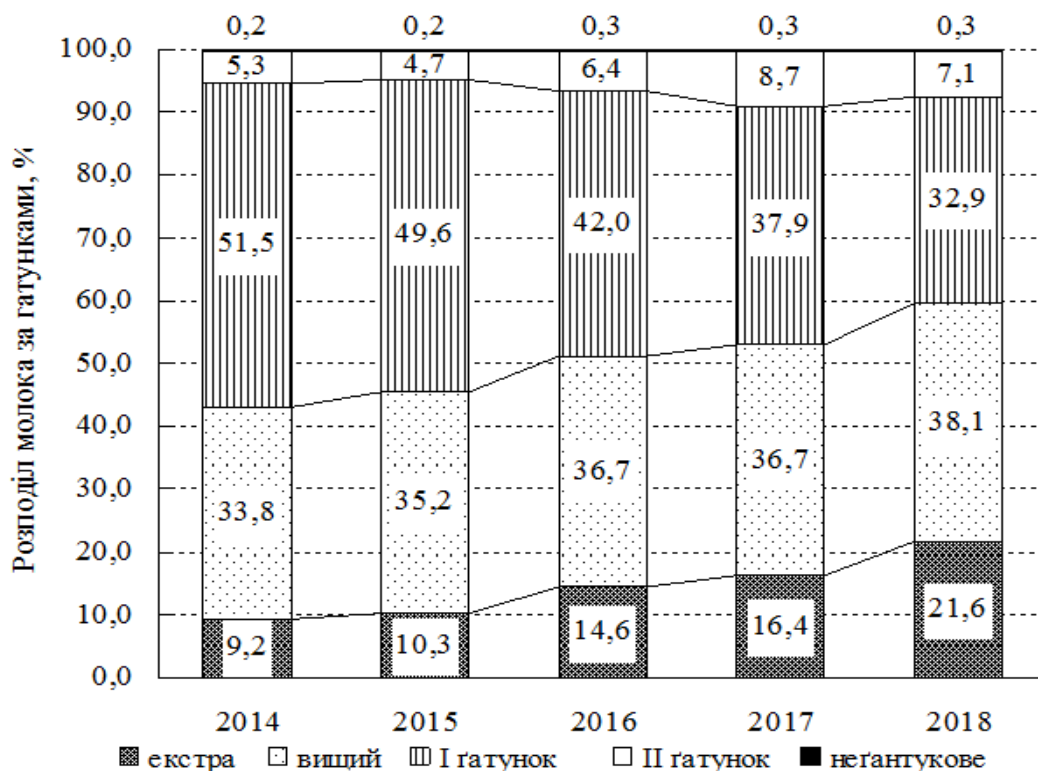

Рис. 5. Якість молока коров'ячого незбираного, що надійшло на переробку, %
Джерело: побудовано авторами на основі [5]

Якість молока, закупленого в промислових господарствах, покращилася: частка молока екстра гатунку у загальній структурі у 2018 році зросла з 16,4% до 21,6% (586,2 тис. т.), вищого гатунку – з 36,7% до 38,1% (1,04 млн. т.). Частка першого гатунку продовжує скорочуватися – 32,9% проти 37,9%. Варто відзначити, що 50% всього молока екстра гатунку, що надходить на переробку забезпечують господарства Асоціації виробників молока.

Що стосується господарств населення, то найбільша частка молока-сировини, як і раніше, припадає на другий гатунок. Проте, спостерігається зміна в структурі в 2018 році проти 2017 року: відбулося скорочення другого гатунку з 87,2% до 83% (903,6 тис. т.), а частка першого гатунку зросла з 8,9% до 12,5% (135,5 тис. т.). Така динаміка у 2019 році буде зберігатися – частка другого гатунку буде скорочуватися, через нові законодавчі вимоги [5].

1 січня 2019 року набирає чинності ДСТУ 3662:2018 «Молоко-сировина коров'яче. Технічні умови». Новий стандарт містить характеристики та технічні умови для здійснення закупівлі та приймання молока коров'ячого. В цілому зазначений стандарт передбачає, що все молоко, залежно від рівня бактеріального забруднення і вмісту соматичних клітин, поділяється на екстра, вищий, перший і другий гатунки. В частині ж вимог до молока другого гатунку національний нормативний документ ДСТУ 3662-97 «Молоко коров'яче незбиране. Вимоги при закупівлі» буде скасований лише з 1 січня 2020 року. Але із цієї дати буде встановлено дворічний перехідний період, протягом якого молоко 2-го гатунку буде прийматися, але виключно для технічних цілей (корми для тварин, казеїн тощо) [6].

Нові вимоги до безпечності та якості молока та молочних продуктів будуть стимулювати підвищення обсягу виробництва молока вищого гатунку (наказ

Мінагрополітики від 12.03.2019 №118 "Про затвердження Вимог до безпечності та якості молока та молочних продуктів"). Вони стосуватимуться усіх операторів ринку молока та молочних продуктів незалежно від форми власності, крім первинного виробництва молока та молозива, призначених для власного споживання, та приготування, обробки і зберігання в домашніх умовах молочних продуктів для власного споживання. Перехідний період для адаптації до нових правил для компаній, орієнтованих на внутрішній ринок, встановлено до 2022 року [7].

До того ж, оновлення вимог у цій сфері дозволить: привести національне законодавство у відповідність до вимог ЄС щодо ветеринарно-санітарних правил виробництва та обігу молока, визначення показників безпечності; зобов'яже переробників слідкувати за показниками якості та безпечності, запровадити принципи ризик-орієнтованих підходів при формуванні періодичності відбору зразків, покладаючи цю відповідальність на учасника ринку, залишаючи за компетентним органом інструмент контролю добросовісності оператора ринку [7].

Відповідно молоко-сировина повинна відповідати встановленим вимогам якості та характеризується обмеженим терміном придатності, неможливістю утворення запасів та необхідністю її перерозподілу на виготовлення різних видів продукції. Основними фізико-хімічними та мікробіологічними показниками, які впливають на її якість, виділяють наступні: масова частка білку, кислотність, густина, група чистоти, наявність мікроорганізмів, антибіотиків. Саме від їх рівня, а також від екологічної чистоти молока-сировини залежить виробництво якісної готової молочної продукції. Розглянемо основні чинники, що можуть негативно впливати на якість молочної сировини (табл. 2).

Необхідно звернути увагу на збільшення випадків недобросовісної роботи постачальників, що можуть фальсифікувати молоко-сировину водою. Фальсифікація молока може здійснюватися шляхом додавання води, знежиреного молока, чужорідних речовин – крохмалю, борошна, крейди, мила, соди, вапна, борної або саліцилової кислоти і навіть гіпсу; зняттям вершків; заміною молочних білків соєвими, а молочного жиру – дезодорованими рослинними або тваринними жирами. За умови фальсифікації молока знижується жирність та кількість сухого залишку, змінюються його органолептичні показники (колір, смак, аромат і консистенція), але найважливішим наслідком фальсифікації є погіршення якості. Споживання продуктів, вироблених на основі такої сировини, може стати причиною різних захворювань, які можуть мати серйозні наслідки для здоров'я людини.

Отже, щоб отримати якісну молочну продукцію, необхідно дотримуватися чотирьох складових її формування: забезпечення належної годівлі худоби, умов її утримання та доїння, дотримання раціональних режимів переробки сировини та використання вірних розподільчих мереж доставки готової продукції до споживачів.

Підводячи підсумки проведеного дослідження доцільним вважаємо окреслити основні галузеві особливості функціонування молокопереробних підприємств. Серед них треба виділити такі:

- продукція молокопереробної промисловості відзначається значною матеріаломісткістю (питома вага сировини і матеріалів в структурі матеріальних витрат на виробництво продукції становить близько 80%);
- сезонність коливань надходження сільськогосподарської сировини;
- тісний зв'язок із сільським господарством, який зумовлює залежність молокопереробних підприємств від сільськогосподарських товаровиробників, зокрема виробників молочної сировини;
- неможливість утворення сировинних запасів, оскільки молоко має здатність до швидкого псування;
- нерівномірність випуску молочних продуктів протягом року;
- залежність рівня завантаження виробничої потужності від надходження сировини;

- складність технології виробництва;
- наявність різних технологічних схем, обладнання та технологічних ліній для виготовлення різних видів молочної продукції;
- виробництво молочної продукції із суворим дотриманням рецептурного режиму;
- залежність обсягів і якості продукції від кількісних і якісних параметрів сировини та від тривалості її переробки.

Таблиця 2

Чинники ризику невідповідності якості молока-сировини

Показники	Чинник ризику	Наслідки
Фактори неналежного утримання тварин	Здоров'я тварин	Хвороби молочного стада впливають на кількість мікроорганізмів у молоці, а деякі захворювання є небезпечними для людини
	Вік тварин	Вік тварин впливає на їх продуктивність та сприятливість до хвороб
	Утримання	Неналежні умови утримання тварин призводять до зростання кількості хвороб, позначаються на якості та кількості молочної сировини
	Годівля	Якість кормів, їх безпечність впливає на склад молока та його насиченість основними компонентами (складовими) по білку, жиру тощо
	Якість води	Молоко на 87,5 % складається з води, тому її якість, безпечність, екологічне забруднення відображається на якості молока тварин
Неналагоджена система збору сировини	Система доїння	Дотримання замкненої системи доїння апаратним способом сприятиме знезараженню молока-сировини. Також на якість молока чинить вплив якість води, що застосовується для миття обладнання.
Недотримання умов зберігання	Зберігання молочної сировини	Порушення температурного режиму сприяє зростанню патогенної мікрофлори в молочної сировині.
Недотримання температурних режимів транспортування сировини та недбалість постачальників	Транспортування молочної сировини	Вірна система транспортування, підтримання необхідних температурних режимів сприяє недопущенню зростання кількості патогенних мікроорганізмів в сирому молоці. Знезараження нержавіючих танків по перевезенню молока, їх мийка має важливе значення для зберігання його якісних характеристик.
	Надійність постачальників	Можливість фальсифікації молока-сировини водою для збільшення його кількості. Вчасність доставки сировини на підприємство має суттєве значення для забезпечення безперебійного проходження виробничих процесів.

Джерело: складено авторами

Отже, враховуючи специфіку функціонування молокопереробних підприємств треба зазначити, що рівень їх конкурентоспроможності залежить від забезпечення молоко-сировиною належної якості. В свою чергу зрозуміло, що незабезпеченість сировиною – це ризик втрати виробничої потужності, а відповідно і частки ринку.

Такий стан справ примушує молокопереробні підприємства змінювати спрямування потоків сировини та структури виробництва. Отже, щоб отримати якісну молочну продукцію, необхідно дотримуватися чотирьох складових її формування: забезпечення належної годівлі худоби, умов її утримання та доїння, дотримання раціональних режимів переробки сировини та використання вірних розподільчих мереж доставки готової продукції до споживачів.

В умовах падіння купівельної спроможності населення, молокопереробні підприємства, формуючи асортимент продукції, відштовхуються від необхідності направлення молока-сировини на випуск найбільш популярних та прибуткових видів продукції, спрямовують максимум зусиль на мінімізацію витрат виробництва. Особливої уваги необхідно приділяти статтям витрат, які складають найбільшу питому вагу у формуванні собівартості продукції. Проведені дослідження діяльності провідних молокопереробних підприємств дали змогу переконатися, що стаття «Сировина та основні матеріали» складає від 60-70% в структурі собівартості продукції (рис. 6).

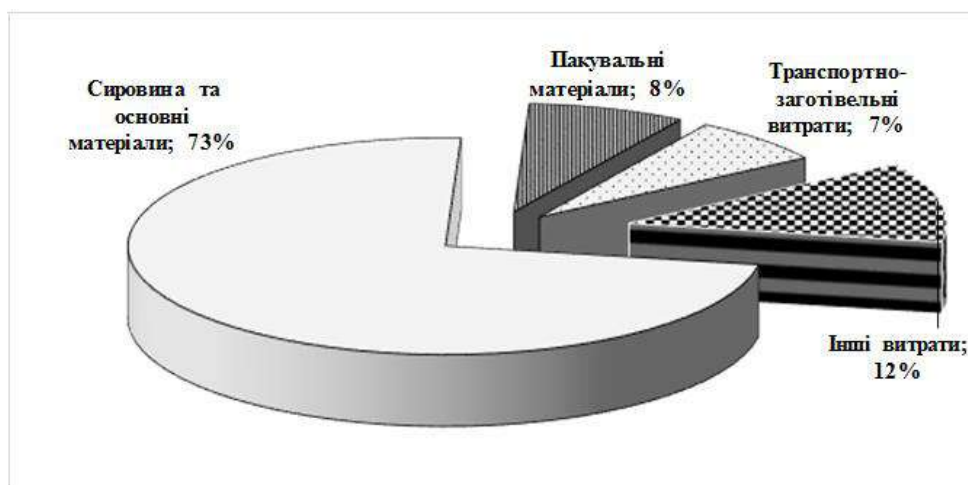

Рис. 6. Орієнтовна структура собівартості молочної продукції
Складено авторами за даними молокопереробних підприємств

Доцільним вважаємо обґрунтовано підходити до перегляду статей витрат на виробництво одиниці продукції. Так, аналізуючи досвід зарубіжних компаній, зокрема Японії, треба зазначити, що наприклад упакування повинне зберігати цінність продукту, але не здорожувати його вартість. В країнах Сходу раціональність доводить, що треба шукати способи зменшення вартості товару за рахунок чинників, які в ніякому разі не погіршують його якість або зменшують його вагу (кількість). Тому саме перегляд упакування молочної продукції (зменшення кольорової фарби на упаковці) може стати ефективним засобом не тільки її оновлення, але й зменшення вартості. Такий спосіб зниження собівартості є обґрунтованим та конкурентоспроможним в боротьбі з потужними конкурентами, враховуючи ринкову нестабільність та необхідність пропонування споживачам найкращого поєднання ціни та якості товару.

Маркетингові дослідження дають змогу вчасно відслідковувати ринкові зміни та реагувати на нові потреби, враховуючи власні можливості розвитку. Як правило, для виявлення товарних позицій з найбільшою економічною значущістю для реалізації продукції доцільно проводити ABC-XYZ аналіз. Ефективне управління асортиментом

продукції сприятиме зростанню продажів, а отже і прискоренню товарообігу, що позитивно відобразиться на показниках прибутку та рентабельності діяльності підприємства.

У структурі внутрішнього споживання спостерігається тенденція до переходу на здорове і якісне харчування, що підсилює популярність продуктів без використання консервантів і інших добавок. За результатами дослідження компанії Nielsen в Україні, за останній рік серед молокопродуктів найбільше за обсягом продажів зросли йогурти (33,4%), вершки (30,8%) та сир кисломолочний (19%). Особливо зростає у грошовому вираженні частка продукції з низьким вмістом жиру і становила до 55,8%, що на 3,5% більше показників минулого року. Темпи росту безлактозного молока досягають 457% в рік. І хоча цей сегмент цікавий споживачу, на українському ринку представлено лише 4 бренди [8].

Тіньовий сектор готової молочної продукції оцінюється на рівні 20-25%. Велика кількість молочної продукції на українському ринку фальсифікується, зокрема це стосується масла, сиру та інших продуктів [8].

На формування ціни на молочну продукцію суттєвий вплив чинять посередники, як при закупівлі молока-сировини, так і при реалізації готової продукції, що відображується суттєвим її подорожчанням. На жаль, виробники молока і підприємства-переробники сьогодні не пов'язані насамперед економічними важелями й мають різні стратегії на ринку. Виробники прагнуть виробити і як найдорожче реалізувати молоко з тим, щоб мати кошти, а переробники прагнуть купувати його за найдешевшою ціною, але високої якості та мати високий прибуток від своєї діяльності.

Тому, формування раціонального асортиментного портфелю молокопереробного підприємства неможливо без скоординованого функціонування технологічного ланцюжка: «виробництво молока-сировини» – «заготівля молока-сировини» – «переробка» – «реалізація продукції».

Важливим залишається необхідність постійного моніторингу ринкових тенденцій щодо популярності молочних продуктів.

Так, на світовому ринку серед готових до вживання молочних продуктів домінують молоко, масло, сир, йогурт і заморожені десерти. Заморожені молочні десерти залишаються найбільш швидкозростаючим ринком у світі. Стимулювання світового попиту на молочну продукцію зумовлено зростанням загальної кількості населення, збільшенням доходів та розширенням свідомості здоров'я.

Останніми роками динамічно розвивається напрямок молочної продукції, яка не містить лактозу. Зростаючий попит на неї викликаний досить значною кількістю людей, які мають лактозну непереносимість. Зокрема, у США таких людей більше 5%, у Європі – 10%, а в Китаї – 90% населення мають непереносимість лактози. Безлактозні молочні продукти стимулюють продажі на цих ринках, а пропозиція таких товарів стає все більш диверсифікована. Сполучені Штати виробляють 29% всієї безлактозної їжі, що споживається у всьому світі. Середньорічне зростання такого ринку оцінюється в 7% [1].

Зростанню сприяють країни які розвиваються, куди світовий експорт молокопродуктів сягає понад 50%. Якщо західний ринок демонструє млявий ріст, спричинений перенасиченням, конкуренцією та інноваційними продуктами, то країни, що розвиваються ростуть більш високими темпами, керуючись свідомістю здоров'я.

Південна Америка є найбільш швидко зростаючим регіоном, за яким йдуть Близький Схід і Африка. Разом з тим, попит на молочні продукти швидко зростає в усьому світі. Це, в свою чергу, стимулює модернізацію молочного виробництва в зростаючих економіках. А ефективне та стає виробництво молочної продукції в цих країнах, в свою чергу відіграє велику роль у забезпеченні зростаючого населення світу.

Основними світовими гравцями є Nestle, Lactalis, Danone, Фонтеппа, Friesland campina. Разом з тим, внаслідок динамічного характеру ринку, зростаючого попиту, невеликих бар'єрів на вході тут знайдеться місце і для нових компаній [1].

Висновки. За даними оцінки Світового банку, до 2030 року Україна буде входити в топ-10 світових виробників молока [8].

Для досягнення такого показника перспективними напрямками розвитку повинні стати:

- збільшення кількості великотоварних господарств із сучасними технологіями виробництва молока-сировини;
- забезпечення взаємовигідних умов співпраці всіх складових одиниць ланцюга «виробництво-переробка-збут»;
- покращення якості та безпечності як молока-сировини, так і готової молочної продукції, з метою адаптації підприємств галузі до європейських вимог з гігієни та якості;
- сприяння подальшому процесу гармонізації законодавства із європейським законодавством та його імплементації;
- модернізація виробництва молочних продуктів із залученням до технологічних процесів сучасного обладнання й технологій обробки сировини;
- унеможливлення фальсифікації молочної продукції шляхом великих штрафних санкцій та закриття підприємств, які здійснюють несумлінну діяльність;
- відслідковування змін в смаках та вподобаннях різних верств населення, міжнародних тенденцій на ринку молока та молокопродуктів з метою найкращого задоволення потреб споживачів;
- прилаштування вітчизняного асортименту молочних продуктів відповідно до споживчих потреб різних країн світу для забезпечення її конкурентоспроможності на закордонних ринках.

Бібліографія

1. Молочний ринок – зростання, тенденції та прогноз (2019-2024). URL: <http://milkua.info/uk/post/molocnij-rinok-zrostanna-tendencii-ta-prognoz-2019-2024>.
2. Latifundist Media: ТОП-10 производителей молочной и молкосодержащей продукции 2017. URL: <https://latifundist.com/rating/top-10-proizvoditelej-molochnoj-i-molokosoderzhashchejproduksii-2017>.
3. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Генетичний фактор впливу на вміст білка в молоці ВРХ// MilkUA.info. URL: <http://milkua.info/uk/post/geneticnij-faktor-vplivu-na-vmist-bilka-v-moloci-vrh>.
5. Частка молока «екстра» в Україні зросла до 21,6%. URL: <http://www.agriagency.com.ua/12883.html>.
6. Як новий стандарт щодо якості молока вплине на селян: важливі деталі. URL: <https://agropolit.com/news/10915-yak-noviy-standart-schodo-yakosti-moloka-vpline-na-selyan-vajlivi-detali>.
7. В Україні почнуть виробляти більше молока вищого гатунку до 2020 року. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/07/15/649668>.
8. Аналіз ринку молока України. 2019 год. PRO CONSULTING: Аналітика ринків. Фінансовий консалтинг. URL: <https://pro-consulting.ua/ua/issledovanie-rynka/analiz-rynka-moloka-2019-god>.

References

1. Molochnyi rynok – zrostannia, tendentsii ta prohnoz (2019-2024) [The dairy market – growth, trends and forecast]. URL: <http://milkua.info/uk/post/molocnij-rinok-zrostanna-tendencii-ta-prognoz-2019-2024>.
2. Latifundist Media: TOP-10 proyzvodytelei molochnoi y molokosoderzhashchei

produksyy 2017. [TOP 10 manufacturers of dairy and milk-containing products 2017]. URL: <https://latifundist.com/rating/top-10-proizvoditelej-molochnoj-i-molokosoderzhashchejproduksii-2017>.

3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs]. [State Statistics Service of Ukraine]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (2018).

4. Henetychnyi faktor vplyvu na vmist bilka v molotsi VRKh// MilkUA.info. [Genetic factor influencing protein content in cattle milk]. URL: <http://milkua.info/uk/post/geneticnij-faktor-vplyvu-na-vmist-bilka-v-moloci-vrh>.

5. Chastka moloka «ekstra» v Ukraini zrosla do 21,6%. [The share of extra milk in Ukraine increased to 21.6%]. URL: <http://www.agriagency.com.ua/12883.html>.

6. Iak novyi standart shchodo yakosti moloka vplyne na selian: vazhlyvi detali. URL: [How the new milk quality standard will affect peasants: important details]. <https://agropolit.com/news/10915-yak-noviy-standart-schodo-yakosti-moloka-vpline-na-selyan-vajlyvi-detali>.

7. V Ukraini pochnut vyrobliaty bilshe moloka vyshchoho gatunku do 2020 roku [Ukraine will start producing higher-grade milk by 2020.]. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/07/15/649668>.

8. Analiz rynku moloka Ukrainy. 2019 hod// PRO CONSULTING: Analityka rynkiv. Finansovy konsaltny [Analysis of the Ukrainian milk market. 2019]. URL: <https://pro-consulting.ua/ua/issledovanie-rynka/analiz-rynka-moloka-2019-god>.